

HISTORY OF ACTIVITY OF THE TERMEZ ARChAEOLOGICAL MUSEUM

Kabilov Bobomorod

Termiz University of Economics and Service

ARTICLE INFO.

Keywords: Archeology, material culture, museum, Surkhondarya, archaeological expedition.

Abstract

The article is devoted to the history of the opening of the Termiz Archaeological Museum and its activity, and the works carried out by the scientific staff of the museum are analyzed.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2025 LWAB.

KIRISH.

Dunyoda millatlar borki o'zligini anglash va taraqqiyot sari intilar ekan, doimo tarixga nazar tashlab, mavjud urf-odatlar, an'analar va qadimiy yodgorliklarni o'rganishga hamda saqlab ulardan ma'naviy quvvat olishga intilishi tabiiy. Shuningdek bu borada muzeylarning o'rni beqiyosdir.

Chunki muzeylar o'tmishdan kelgan tarixiy madaniyat, ma'rifat, tabiat yodgorliklarining yaxlit tizimiga solingan yig'indisi hisoblanadi. Bu esa yoshlar qalbida ota-bobolarimiz qoldirgan merosga hurmat, e'zoz va muhabbat tuyg'usini uyg'otish bilan birga, ularda aziz Vatanga munosib farzand bo'lish tuyg'usini ham shakllantira oladigan maskandir.

Muzey (qadimgi yunoncha: μουσεῖον, musion – “muzalarga bag'ishlangan joy”) – tarixiy, moddiy va ma'naviy yodgorliklarni to'plash, saqlash, o'rganish va targ'ib qilish ishlarini amalga oshiruvchi ilmiy, ilmiy-ma'rifiy muassasa. Muzey xazinasida, asosan, moddiy va tasviriy narsalar, shuningdek, san'at asarlari jamlanadi, shu bilan birga yozma manbalar (qadimdan hozirgi davrgacha bo'lgan tarixiy qimmatga ega qo'lyozmalar, bosma hujjatlar, kitoblar) saqlanadi. 18-may kuni butun dunyo Xalqaro muzeylar kunini nishonlaydi, ushbu sana 1977-yilda ICOM (International Council of Museums – Международный совет музеев) Xalqaro muzeylar kengashi tomonidan tashkil etilgan. 1992-yil O'zbekiston ushbu xalqaro tashkilotga a'zo bo'lib kirdi.

Ma'naviyat va ma'rifat markazi bo'lgan muzeylar yosh avlodga xalqimizning qadimiy va boy tarixi, o'ziga xos madaniyati, istiqloq g'oyalarini yanada teran anglashga ko'maklashmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 12-yanvardagi “Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risida” PF-1913-son Farmoni, 2008-yil 12-sentabrda O'zbekiston Respublikasining Muzeylar to'g'risidagi O'RQ-177-son Qonuni¹ qabul qilinib 8 bob 36 moddadan iborat. Keyingi yillarda muzeylar faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11-dekabrda “2017 – 2027-yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to'g'risida”gi 975-son qarori muhim qonun hujjati bo'ldi.²

Termiz Arxeologiya muzeyi va uning faoliyatini yoritishda Ismoil Botirov va Tuxtash Annaev

¹ <https://lex.uz/docs/-1391728>.

² <https://www.lex.uz/uz/docs/-3451889?ONDATE=28.03.2020&ONDATE2=09.06.2022&action=compare>.

tomonidan 2002-yilda o‘zbek tilida “Sharq” nashriyotida chop qilingan “Surxondaryo viloyati Arxeologiya muzeyi” deb nomlangan risola Germaniyaning Konrad Adenaur fondining Toshkentdagi vakolatxonasi homiyligida nemis tilida chop qilindi.

METODLAR va USULLAR

Maqolada umumiy qabul qilingan metodlar-xolislik, tarixiy tahlil, qiyosiy-mantiqiy tahlil, xronologik ketma-ketlik tamoyillari asosida Termiz Arxeologiya muzeyi faoliyati tarixini ilmiy manbalar asosida yoritib berishdan iborat.

NATIJALAR

Termiz Arxeologiya muzeyi O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1998-yil 12-yanvardagi “Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni, Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 5-martdagi “Muzeylar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash masalalari to‘g‘risida” gi 98-sonli va 1999-yil 27-dekabrda “Termiz shahrining 2500 yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida” gi 545-sonli qarorlari asosida tashkil etildi³.

Arxeologiya muzeyining tematik-ekspozitsion rejasi 2001-yil 14-fevraldagi “O‘zbekmuzey” jamg‘armasining arxeolog olimlar ishtirokidagi kengaytirilgan majlisida tasdiqlanib, Madaniyat ishlari vazirligining muzey ishlari boshqarmasi tomonidan qayta tahrir o‘tkazilib, Madaniyat ishlari vazirligiga taqdim etildi. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirligining 2001-yil 24-oktyabrdagi 231-sonli Buyrug‘iga asosan “Arxeologiya” muzeyining fondini yangi eksponatlar bilan boyitish ustida talay ishlar qilindi.

Muzeyning kadrlar bo‘limi uz faoliyatini 2001-yil boshlagan bo‘lib, hozirgi kunda muzeyda 65 kishidan iborat shtatlar jadvaliga muvofiq 54 kishi ishlab kelmoqda. Muzey direktori – tarix fanlari nomzodi, dotsent, “Do‘stlik” ordeni sohibi Ismoil Botirovich Temirov faoliyati bilan bog‘liq.

Arxeologiya muzeyi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 16-oktyabrdagi bayonnomasiga muvofiq, Madaniyat ishlari vazirligi tasarrufiga o‘tkazildi va Madaniyat ishlari vazirligining 2001-yil 24-oktyabrdagi buyrug‘iga asosan vazirlik tizimiga kiritildi. 2003-yil Termiz shahar Arxeologiyamuzeyi fondidagi eksponatlarning umumiy soni 27346 ta edi.

2004-yil davomida esa Arxeologiya muzeyi fondidagi eksponatlarning umumiy soni 27457 taga etdi. Shundan 19 824 tasi numizmatika fondiga tegishli tangalar bo‘lib hisoblanadi. Hozirgi kunga kelib, muzeyda jami bo‘lib, 8.500 ga yaqin arxeologik ashyoviy topilmalar, 19 824 dona numizmatika fondiga oid turli davrlarga xos tangalar mavjud.

Muzeyda saqlanayotgan ashyolar asosan Yunon-Baqtriya va Kushonlar davriga oid. Bodxi daraxti ostida o‘tirgan Buddha yoki Kushon shahzodasining boshi kabi ba‘zi artefaktlar aslida nusxalar bo‘lib, ularning asl nusxasi Toshkent tarix muzeyi va Sankt-Peterburgdagi Ermitaj muzeyida saqlanadi. 2004-yil davomida muzeyning ilmiy xodimlari Sh. Shaydullayev, Sh. Raxmonov, T. Annayev, Z. Xoliqovlar, shuningdek, R. Boltaeva, B. Toshpo‘latov, B. Xamrayevlar Jarqo‘ton, Chingiztepa, Fayoztepalarda o‘tkazilgan arxeologik ekspeditsiyalarda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bordilar. Kampirtepa yodgorliklarida o‘tkazilgan qazishmalar natijasida Arxeologiya muzeyi fondi bir qancha topilmalar bilan boyitildi. Termiz shahridagi “Shoymardon ota” qabristonidan topilgan eksponatlar ham shuningdek, Sherobod tumanining Jarqo‘ton yodgorligidan topilgan 42 dona eksponat muzey fondiga keltirildi.

O‘zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi 2010-yil sentabr oyida Surxondaryo viloyati Sherobod tumanida Ekspeditsiyaga Chexiya tomonidan L. Stancho boshchilik qilgan bo‘lib, O‘zbekiston tomonidan ekspeditsiya rahbari Sh. Shaydullayev, a‘zolari T. Annayev (TerDU), A. Shaydullayev (O‘zbekiston Milliy universiteti) faol ishtirok etishdi. 2010-yildagi tadqiqotlarda

³ Халқ сўзи. 1999 йил 28.декабрь №47-358.

shuningdek Petro Tushlova boshchiligidagi Klassik arxeologiya yo'nalishi talabalari Viktoriya Chistyakova, Vera Dolejalkova, Treza Maxachikovalar Sherobod tumanidagi pasttekisliklarni tizimli ravishda o'rganish dasturida faol ishtirok etishdi. 2010-yilda ish boshlanishdan oldin arxeologik yodgorliklar ro'yxatida 93 ta yodgorlik kiritilgan bo'lsa, mavsum oxiriga kelib 37 ta yodgorlik qo'shildi. Shuningdek ushbu o'rganishlar natijasida ekspeditsiya a'zolari tomonidan 53ta yodgorlik joyida o'rganild⁴.

Bundan tashqari so'ngi yillarda amalga oshirilgan arxeologiya ekspeditsiyalar moddiy madaniyat yodgorliklarini dala-tadqiqot yo'li bilan o'rganish natijasida 2012-yilgi O'zbek-Fransuz arxeologik ekspeditsiyasining Eski Termizdan 5 dona Alauddin Muhammad Xorazimshoh tomonidan Termizda zarb etilgan kumush qoplangan mis tangalari⁵, 2018-yilgi O'zbek-Fransuz arxeologik ekspeditsiyasining Eski Termizdan 15 donadan iborat bo'lgan Alauddin Muhammad Xorazimshohning Termizda zarb etilgan kumush qoplangan mis tangalari xazinasi⁶, 2021-yilning baxorida Termiz tumanani "Yangiariq" QFY xududidan Maxalliy aholi tomonidan bir dona Alauddin Muxammad Xorazimshoh oltin tanga-dinori aniqlanadi.⁷

MUNOZARA

Termiz Arxeologiya muzeyi katta ilmiy xodimi Tuxtash Annayev 2008-yilning 28-sentyabridan – 10-oktabrigacha Hindistonda ilmiy safarda bo'lib, Dehli'dagi "Xalqaro markaz" va Banoras universitetida Kushonlar arxeologiyasiga bag'ishlangan ilmiy seminarda ishtirok etdi.

Termiz Arxeologiya muzeyning "Tosh davri" bo'limi katta ilmiy xodimi Sh.B. Shaydullayev esa 2009-yili Ashxobod shahrida o'tkazilgan Xalqaro konferensiyada "Дехистан на парогe раннеклассового общества" nomli ma'ruzasi bilan qatnashdi. Shu yilning 18 may – Xalqaro muzeylar kunida Termiz Arxeologiya muzeyida fransiyalik professor Jerar Fussman "Kushon davlati tarixi haqida yangi izlanishlar" mavzuida ma'ruza qildi.

Shuningdek, fransiyalik professor J. Fussmanning amaliy yordami bilan numizmatika fondida saqlanayotgan turli davrlarga mansub tangalarning qaysi davrga mansublik darajasi va yozuvlarini aniqlashtirish ishlariga yordam berdi⁸. 2012-yil O'zbekiston muzeylarining ilmiy xodimlari ko'plab xalqaro anjumanlarda ishtirok etgan yil bo'ldi. Masalan, Termiz Arxeologiya muzeyi "Numizmatika" bo'limining katta ilmiy xodimi J. Mirzayev 2012-yil 1-5-oktyabr kunlari Ozarbayjon Respublikasida bo'lib o'tgan Yevroosiyo arxeologiyasi xalqaro konferensiyasida "Evroosiyo hududida arxeologik tadqiqotlarning istiqbollari va arxeoturizm" mavzusidagi, shu yilning 22-23 martida Toshkent shahrida bo'lib o'tgan O'zbekiston va Germaniya davlatlarining o'zaro kelishuviga muvofiq "Ta'lim va fan – O'zbekiston va Germaniya o'rtasidagi ko'priq" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumanda ishtirok etdi. O'zbekistonda muzeylar faoliyatini turli ko'rinishlarda jahon miqyosida targ'ib etishga ahamiyat qaratildi. Masalan, 2012-yilda O'zbekiston Havo yo'llari avia kompaniyasi yo'lovchilari uchun nashr qilinadigan maxsus jurnalda rus va ingliz tillarida Termiz Arxeologiya muzeyi haqida "Археологический Клондайк" nomli maqola chop etildi. Maqolada muzey zallaridagi 12 ta eksponatlarining suratlari ham chop etilgan. Ushbu jurnal 25 ming nusxada chop etilgan bo'lib, 100 dan ortiq mamlakatlarga O'zbekiston Havo yo'llari aviakompaniyasi reyslari orqali tarqatildi⁹. Maqolaning

⁴ Абдуллаев К. (2013) Историко-географическая справка. В кн. Абдуллаев К., Станчо Л., Шайдуллаев А., Тушлова П. Археологическое исследование Джандавлаттепа и Шерабадского района. 10 лет Чешско-Узбекской археологической экспедиции. Прага. Философский факультет Карлова университета.

⁵ Termiz arxeologiya muzeyi, TAM 34284-34288.

⁶ Termiz arxeologiya muzeyi, TAM 35401/47.

⁷ Termiz arxeologiya muzeyi, TAM 37113.

⁸ Surxondaryo viloyati Termiz arxeologiya muzeyi joriy arxivi. Muzeyning 2018-yildagi ish faoliyati to'g'risidagi yozma hisoboti papkasi, 14-varaq.

⁹ Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги жорий архиви, Термиз Археология музейининг 2018 йилдаги иш фаолияти тўғрисида ёзма ҳисоботи папкаси, 77-varaq.

chop etilishi ko‘plab xorijiy sayyohlarning vohaga jalb etilishida muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. 2018-yil 14-sentyabr Termiz Arxeologiya muzeyida Fransiyaning Ekol Normal Supermer universitetining Sharq va G‘arb arxeologiya va filologiya laboratoriyasi arxeologi Segolen de Pontbriand va Termiz Arxeologiya muzeyi ilmiy xodimlari bilan o‘zaro tajriba almashishdi. Shu yilning 25-sentabrda Termiz Arxeologiya muzeyiga Parijdagi Luvr muzeyining “Islom madaniyati” bo‘limi boshlig‘i Yanik Lindts, muzey xodimi Rokko Rante keldi. Luvr muzeyi va O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi o‘rtasida o‘zaro ilmiy hamkorlik qilish va xalqaro ko‘rgazmalar tashkil etish bo‘yicha shartnoma imzolandi. Luvr muzeyi ilmiy xodimlarining Termiz Arxeologiya muzeyiga tashrifidan asosiy maqsad 2020-2021-yillarda Luvr muzeyida O‘zbekiston tarixi va Islom davri arxeologiyasiga oid xalqaro ko‘rgazma tashkil etish rejalashtirildi. Ushbu ko‘rgazmaga O‘zbekiston muzeylarida ekspozitsiyaga qo‘yilgan va zahira fondlarida saqlanayotgan eksponatlarni ilmiy tadqiq etgan holda Luvr muzeyida tashkil etiladigan xalqaro ko‘rgazmaga eksponatlarni saralash ishlari rejalashtirildi. Rejaga muvofiq Luvr muzeyi ilmiy xodimlari tomonidan Termiz Arxeologiya muzeyidagi noyob eksponatlar ilmiy tadqiq etildi¹⁰. O‘zbekistondagi Germaniya elchixonasining 1-kotibi Novak, Mannxeym shahri muzeyi xodimlari va Gunvor Lindstrum ishtirokidagi guruh a‘zolari bilan Termiz Arxeologiya muzeyi ma‘muriyati “Buyuk Aleksandr va Osiyo madaniyati” mavzusida amaliy uchrashuvlar va muloqotlar olib bordi. Uchrashuv chog‘ida muzeyda xalqaro ko‘rgazmaga tanlab olingan 67 ta eksponat 2009-yil 2-noyabrdan 2010-yil 10-fevralgacha Germaniya Federativ Respublikasining Mannxeym shahri Reiss-Engelxorn muzeylarida “Buyuk Aleksandr va Osiyo madaniyati” xalqaro ko‘rgazmasida qatnashdi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, muzeylar faoliyati sohasida ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash davlatimiz tomonidan berilayotgan e‘tibor va mablag‘lari eng avvalo tarixiy – moddiy shayolarni asrab-avvaylab, buz-butun kelajak avlodga etkazib berishdan iborat sanaladi. Har yili muzeylarga ajratiladigan Davlat byudjeti mablag‘lari va qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan muzeylar sohasida faoliyat olib boruvchi mutaxassislarining kamida 10 nafarini chet elga malaka oshirish va tajriba almashish uchun yuborish majburiy yo‘lga qo‘yiladi. Har yili kamida 2 ta madaniy meros sohasidagi tashkilot, shu jumladan, muzey hamda 100 nafar mutaxassisga Madaniy meros jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan Xalqaro muzeylar kengashiga (ICOM), Yodgorliklar va diqqatga sazovor joylarni muhofaza qilish xalqaro kengashiga (IKOMOS) a‘zolik badalini to‘lab berish amaliyoti joriy etildi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR:

1. <https://lex.uz/docs/-1391728>.
2. <https://www.lex.uz/uz/docs/3451889?ONDATE=28.03.2020&ONDATE2=09.06.2022&action=compare>
3. Халқ сўзи. 1999 йил 28.декабрь №47-358.
4. Абдуллаев К. (2013) Историко-географическая справка. В кн. Абдуллаев К., Станчо Л., Шайдуллаев А., Тушлова П. Археологическое исследование Джандавлаттепа и Шерабадского района. 10 лет Чешско-Узбекской археологической экспедиции. Прага. Философский факультет Карлова университета.
5. Termiz arxeologiya muzeyi, TAM 34284-34288.
6. Termiz arxeologiya muzeyi, TAM 35401/47.
7. Termiz arxeologiya muzeyi, TAM 37113.

¹⁰ Surxondaryo viloyati Termiz arxeologiya muzeyi joriy arxivi. Muzeyning 2018-yildagi ish faoliyati to‘g‘risidagi yozma hisoboti pakasi, 14-varaq.

8. Surxondaryo viloyati Termiz arxeologiya muzeyi joriy arxivi. Muzeyning 2018-yildagi ish faoliyati to'g'risidagi yozma hisoboti papkasi, 14-varaq.
9. Ўзбекистон Республикаси Маданият вазирлиги жорий архиви, Термиз Археология музейининг 2018 йилдаги иш фаолияти тўғрисида ёзма ҳисоботи папкasi, 77-варак.
10. Surxondaryo viloyati Termiz arxeologiya muzeyi joriy arxivi. Muzeyning 2018-yildagi ish faoliyati to'g'risidagi yozma hisoboti papkasi, 14-varaq.